

הרב ציון לוז שליט"א

מאמר לפרשת בלק

באופן כללי, הסיפור של פרשת בלק ובלעם טעון ביאור רב. ראשית, יש מקום לשאול שאלה יסודית, מדוע איכפת לנו שבלעם רוצה לקלל את עם ישראל, הרי אם הקב"ה לא חושב שצריך לקלל את עם ישראל, מדוע זה צריך לעניין אותנו שבלעם רוצה לקלל, ומדוע צריך לעשות כל מיני תצדקי - עם האתון ועוד, כדי שלא יקלל. שנית, בסופו של דבר בלעם לא מצליח לקלל את ישראל, אלא מברך אותם, אך על כל פנים משמע מן הפרשה, שאם בלעם היה מצליח לבצע את זממו ומצליח ח"ו לקלל את עם ישראל, או ואבוי איזה אסון היה קורה לנו.

וכך מובא בזוהר הקדוש בתחילת הפרשה: זו"ל "לא הווי יומין מן יומא דאתברי עלמא דאצטריך הכי למהווי קודשא בריך הוא בהדיהו דישראל" - לא היו ימים מבריות העולם ועד הרגע הזה של הסיפור עם ברק ובלעם, שהקב"ה היה צריך לעזור לעם ישראל כל כך.

וכך ג"כ אנחנו קוראים בהפטרה (מיכה ו', ה'): "**עמי זכר נא** מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל **למען דעת צדקות ה'**". תמוה מאוד, מכל החסדים הגדולים שעשה הקב"ה לעם ישראל בכל ההיסטוריה, צריך לזכור את זה שהוא הציל אותנו מהקללה הזו שזמם בלעם לקלל את ישראל.

יש לציין עוד: כתוב בזוהר שבלעם ידע לכוון לרגע שבו הקב"ה זועם, ואם היה מקלל ברגע הזה, או להם לשונאיהם של ישראל (בלשון סגי נהור) . אך לשמחתנו, כותב הזוהר שבאותם הימים הקב"ה לא כעס. ([במדבר כ"ג, ח'] "מה אקוב לא קבו א-ל ומה אזעום **לא זעם ה'**") אך כביכול, אם הקב"ה כן היה כועס, אז לכאורה הקללה הזו הייתה אמורה לחול ולחולל אסון נורא.

וכל זה טעון ביאור: קודם כל, מדוע שקללת בלעם תגרום לאסון כל כך נוראי לעם ישראל? ועוד, כפי ששאלנו: אם עם ישראל לא ראו לקללה, מדוע אכפת לנו כל כך מהקללה הזו שרוצה בלעם לקלל את ישראל? מעבר לכך, כל הסיפור הזה לא בא במגע כלל עם ישראל, שהרי בלק שולח לבלעם שיקלל, וזה היה משהו פנימי ביניהם, ומדוע זה כל כך חשוב לנו, עם ישראל, שבלעם לא יקלל את עם ישראל?

החיבור המסוכן בין עשיו לישמעאל

בכתבי הגר"א מובא כך: האותיות של "**בלק**" ו"**בלעם**", זה אותם האותיות של "**בבל**" ו"**עמלק**". וכנראה שהגאון מוילנא רוצה לומר לנו, שהתכונות של בלק ובלעם דומות לתכונות של בבל ועמלק. בבל הגלו את עם ישראל מארץ ישראל לבבל. אך למען האמת, לא היה כל כך נורא לעם ישראל בבבל, להיפך כל התורה שבעל-פה התפתחה מאוד בעת היותנו בגלות בבל. ועמלק ג"כ רצה למחות ולהרוג את עם ישראל.

ישנם שתי אומות מרכזיות שמתמודדות נגד עם ישראל לאורך ההיסטוריה. והאומות הללו הם **ישמעאל** ו**עשיו**. הגר"א אומר כך: כתוב במסכת סוכה (נ"ה ע"ב): "הני שבעים פרים כנגד מי - כנגד שבעים אומות". פירוש: בחג הסוכות אנחנו מקריבים שבעים פרים, כנגד שבעים אומות העולם. כאשר, שלושים וחמשה פרים כנגד ישמעאל ושלושים וחמשה פרים כנגד עשיו (והגר"א מדייק זאת מפסוקים). ואלו שתי האומות, שלכאורה יש להם כוח להתמודד ולקום נגד עם ישראל - אע"פ שבסופו של דבר הם לא מצליחים.

כתוב בפרקי דרבי אליעזר על הפסוק (במדבר כ"ד, כ"ג) "וישא משלו ויאמר: אוי מי יחיה משמו א-ל" - "אוי למי שיהיה באותם ימים שיזדווג **עשיו עם ישמעאל**". כששניהם יתחברו יחד כדי להיאבק בעם ישראל, תהיה סכנה נוראית ביותר.

בסוף פרשת תולדות (פרק כ"ח פסוק ט') כתוב כך: "וילך **עשיו** אל **ישמעאל** ויקח את מחלת בת ישמעאל אחות נביית על נשיו לו לאשה". כותבים המפרשים על אתר, ובתוכם "בעל הטורים": הרגע הזה, **שעשיו** נשא לאישה את בת **ישמעאל**, זה הייתה התחלת סכנה נוראית שעם ישראל עומדים בה.

בספר "אבן שלמה" כותב הגר"א: יש שלוש קליפות שמצירות לעם ישראל - קליפת ישמעאל, קליפת עשיו, קליפת ערב רב. במקום אחר הוא קורה לקליפה האחרונה: "ארמילוס רשיעא". והאדם הזה שקוראים לו "ארמילוס רשיעא" יהיה הראש שבמלחמת גוג ומגוג. ומדוע הוא יהיה כל כך קשה לעם ישראל? משום שהוא יהיה חיבור בין **ישמעאל לבין עשיו**.

ומה שיש לדאות הוא, שהרעיון של **בלק** שהולך ומתחבר עם **בלעם**, זה דבר דומה מאוד לחיבור המסוכן בין **ישמעאל לבין עשיו**.

אך תחילה יש להבין, מדוע בעצם החיבור הזה בין ישמעאל לבין עשיו כל כך מסוכן לעם ישראל.

אומר הגר"א: עם ישראל נקראים תבואה - "ראשית תבואתו" (ירמיה ב', ג' - "קדש ישראל לה' ראשית תבואת ה'"). עם ישראל הוא בבחינת חיטה. וכדי להשתמש בחיטה צריך להסיר ממנה שלושה סוגי פסולת: קש, מוץ, מורסן. כדי לסלק את המוץ מהחיטה - יש לעשות פעולה פשוטה של זריקת הגרעינים כלפי מעלה, והרוח לבדה כבר מוציאה את המוץ. כדי לנתק את הקש מהחיטה צריך לעשות פעולה קצת יותר גדולה - יש לחתוך אותה הקש. אך כדי לסלק את המורסן שהוא נמצא בתוך החיטה - אין שום פתרון מלבד לטחון את החיטה. **עשיו** הוא בבחינת **הקש** - "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשיו לקש" (עובדיה א', י"ח). ו**ישמעאל** הוא בבחינת **המוץ**. והייסורים שיהיו בחבלי משיח הם בבחינת המורסן.

לגבי "ישמעאל" מובא כך:

כתוב בפרקי דרבי אליעזר (פרק ל"ב, מהדורות אחרות: סוף פרק ל'): "רבי ישמעאל אומר - חמשה עשר דברים עתידים בני ישמעאל לעשות בארץ באחרית הימים": מתוך הדברים - "יבנו את הערים החרות, יפנו הדרכים ויבנו גנות ופרדסות" (דרך אגב, מעניין לציין עוד דבר אחד - "יבנו בנין בהיכל..."). - כפי שאנחנו רואים לצערנו שקרה.

ישנו עוד קטע בפרקי דרבי אליעזר: "אמר בלעם משבעים לשונות שברא הקב"ה בעולמו לא שם שמו לאחד מהם אלא לישראל (שם השם נמצא רק בשם של עם ישראל - "א-ל". מה שאין כן בשאר האומות). אך הואיל והשווה הקב"ה את שמו של ישמעאל לשמו של ישראל (שבשניהם יש את שמו של הקב"ה - "א-ל"). לכן אוי מי יחיה משמו א-ל (אוי למי שילחם עם ישמעאל, מכיוון שגם בשם נמצא שם ה')".

עשיו הוא "שונא" וישמעאל הוא "אויב"

על הפסוק (דברים ל', ז'): "ונתן ה' אלוך את כל האלות האלה על **אויבך** ועל **שונאיך**" - מסביר רבינו בחיי כך: "אויבך" - ישמעאל, "שונאיך" - עשיו. והגר"א מסביר, שההבדל בין "אויב" ל"שונא" הוא כך - האויב נלחם עם עמיתו רק כאשר הוא מתקרב לתחמומו. אך שונא, שנאתו ורדת את עמיתו בכל מקום שהוא נמצא - עצם קיומו של אותו אחד, יוצר אצלו את השנאה והוא לא יפסיק לשנוא אותו עד אשר הוא ישמיד אותו.

זהו ההבדל היסודי בין עשיו לישמעאל: **עשיו "שונא"** את ישראל בעצם זה שהם קיימים. כדברי חז"ל "עשיו שונא ליעקב". ו**ישמעאל "אויב"** לישראל, כל מגמתו ורצונו להלחם בישראל זה רק בעקבות זה שיש ישראל רוצים את ארץ ישראל.

מסביר ר' משה שפירא: המאבק הישמעאלי בעם ישראל, הוא בעצם מאבק מיהו הבן האמיתי, מיהו ממשיך הדרך של אברהם אבינו:

מובא בזוהר, וכך מסביר ג"כ בעל "העמק דבר": כשאברהם אבינו אמר (בראשית י"ז, י"ח) "לו ישמעאל יחיה לפניך" הוא נתן "גושפנקא" לישמעאל להיות הבן שלו. ובעצם, מה שהוא אמר לקב"ה, זה שהוא לא צריך עוד בן והוא יכול להסתדר עם ישמעאל, והוא יהיה ממשיך הדרך שלו. וזה יצר את כל הרקע למאבק הישמעאלי בעם ישראל.

ה"אור החיים" הקדוש מסביר, מה היה הויכוח בין שרה לאברהם אודות ישמעאל, האם לגרשו מן הבית או לא. כפי שכתוב (בראשית כ"א, י' - י"א) "ותאמר (שרה) לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה...וירע הדבר מאוד בעיני אברהם על אודות בנו" ובכל זאת ה' אומר לו (פסוק י"ב): "כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה".

מסביר ה"אור החיים" קדוש - שרה טענה שהגר היא שפחה ולכן בנה לא מתייחס אחר האבא (אברהם). אך אברהם היה סבור, שכאשר נתנה לו את הגר לאישה, היא שחררה אותה, ועשתה אותה משפחה לגבירה, וממילא הבן שלה הוא בן לכל דבר (ולכן מתייחס אחר אברהם).

וזה מדויק נפלא בפסוקים: לגבי שרה כתוב - "גרש האמה הזאת ואת בנה" כי לא ירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק ("כ"א, י). אך לעומת זאת אצל אברהם כתוב: "וירע לאברהם מאוד על אודות בנו" (כ"א, י"א). והקב"ה הגדיר "כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה" (כ"א, י"ב) ומכירע כ-שרה: "וגם את בן האמה" (כ"א, י"ג). וא"כ ישמעאל מתייחס לאברהם אך בהתייחסות של עבד ולא של בן. ומסיים האור החיים הקדוש: "עוד יבואו ימים וכיר עבד (ישמעאל) באדוניו...".

אך על כל פנים, התשתית הזאת יצרה מאבק גדול מאוד בין "ישמעאל" ל"ישראל" מיהו ממשיך הדרך של אברהם אבינו. ישמעאל אומנם לא קיבל תורה, אך הוא טוען, שמכיוון שהוא בן של אברהם מגיע לו לקבל את ארץ ישראל בתורת **ירושא**. וכדברי ה-"רבינו בחיי".

לעומת ישמעאל שהוא "רק" "אויב", עשיו "שונא" את "עם ישראל"

חז"ל מפרשים על הפסוק (בראשית כ"ה, כ"ב) "ויתרוצצו הבנים בקרבה", שהיה מאבק בין עשיו ליעקב בנחלת שני עולמות - עולם הזה ועולם הבא. ועשיו אמר ליעקב: אתה תיקח את העולם הבא ותיתן לי את העולם הזה. א"כ, המאבק בין יעקב לעשיו הוא מי נוהל את העולם הזה. ועצם קיומו של עם ישראל בעולם מפריע לעשיו, שהרי הוא רוצה לנחול את העולם הזה. ולכן "עשיו שונא ליעקב" - תמיד! ובאמת, לא איכפת לעשיו על הנקודה הספציפית הזאת, שעם ישראל יקבל את ארץ ישראל (וזה בניגוד גמור לישמעאלים).

וזה מה שמגדיר "רבינו בחיי": **ישמעאל** מוגדר "**אויב**" וכל מה שהוא רוצה זה את ארץ ישראל. אך **עשיו** מוגדר "**שונא**" ובכל מקום שעם ישראל נמצא הוא שונא אותו ורוצה לרודפו.

ההקבלה בין "בלעם" ו"בלק" ל"עשיו" ו"ישמעאל"

מסביר הגר"א: בלעם ובלק זה "בבל" ו"עמלק". בלק מקביל לבלב/ישמעאל, ובלעם מקביל לעמלק/עשיו. וזה לא רק משום שאותיותיהם זהות, אלא זה כתוב במפורש בפרשה: אומר בלק "אולי אוכל נקה בו ואגרשנו מן הארץ!" בלק רוצה למנוע את עם ישראל מארץ ישראל - "הנה עם יוצא ממצרים והוא יושב ממולי". אך כשבלעם אומר "אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו" - אומר רש"י: "מן העולם! ובלק לא אמר אלא ואגרשנו מן הארץ, איני מבקש אלא להסיעם מעלי, ובלעם היה שונאם יותר מבלק" עכ"ל רש"י.

נמצא שבלק היה "**אויב**", אך בלעם היה "**שונא**".

מדוע דווקא בלק? **כתוב במדרשים**: עד עכשיו הקב"ה הנחיל לנו ארץ שבעה עמים, אך לעתיד לבוא הוא עתיד להנחיל לנו ארץ עשרה עמים. מי הם השלושה עמים הנוספים: "קיני קניזי וקדמוני" - ואלו הם: "עמון, מואב ואדום". עמון ומואב הם בני לוט ואדום זה עשיו. והם נחלו בא"י מכוח שייכותם לזרעו של אברהם.

כשרואה בלק את עם ישראל מתקרב לארץ ישראל, הוא הולך ומנסה לחבר אליו את השונא הגדול של עם ישראל שהוא בלעם: חז"ל דורשים "בלעם" - בלע עם. המזימה של בלעם, זה לא להרחיק את עם ישראל מא"י, אלא פשוט לבלוע אותו. וזה בעצם היתה המזימה של "עמלק" שעליה אנחנו אומרים "מחו תמחה את זכר עמלק" (דברים כ"ה, י"ט). "בבל" לעומת זאת, לא הייתה להם מגמה להשמיד את עם ישראל, אלא כל מטרתם הייתה רק לגרש את עם ישראל מארץ ישראל.

א"כ נמצא, בלק ובלעם - אותיות "בבל" ו"עמלק". וכל אחד מהם, לא יכול לבצע בעם ישראל את מזימתו לבד. אך כאשר הם מתחברים יחד - **כשהאויב מתחבר עם השונא** זה מסוכן מאוד. כשהאויב מביא לתוך שטחו את השונא, והשונא משתמש בקירובו של האויב לעם היהודי זה שילוב מסוכן מאוד.

אולי אפשר להמשיך את דברי הגר"א, ולהסביר על פיה את הברכה האחרונה של בלעם. בברכה האחרונה שמברך בלעם, הוא אומר כך: (כ"ד, י"ז) "אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב". "דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת". "והיה אדום ירשה והיה ירשה שעיר איביו וישראל עשה חיל". "וירא את עמלק ויאמר.. ואחריתו עדי אבד". אומר כאן בלעם: גם הניסיון הזה של החיבור של שתי הכוחות הללו בין השונא לאויב, לא יצליח לנצח את עם ישראל!!

אפשר להוסיף ולומר כך:

יש לנו, עם ישראל, שני מאבקים: הבעיה שיוצרת את המאבק הישמעאלי - זה עצם ההתנתקות מהייחוס שלנו וכשקורה שאנחנו לא מרגישים בני אברהם אבינו. זה מעורר את המאבק הישמעאלי.

המאבק השני שלנו עם עשיו, נוגע יותר למעמד הרוחני שלנו. המאבק עם יעקב - (בראשית כ"ז, מ') "והיה כאשר תריד ופרקת עולו מעל צורךך" - כאשר עם ישראל יורד מבחינה רוחנית, הוא מקפיד על עצמו את עשיו.

וכששתי הבעיות הללו מצטרפות כאחת: כאשר אנחנו גם לא מרגישים זרעו של אברהם, וגם לא מרגישים קשורים לקב"ה מבחינה רוחנית. זה מביא את החיבור בין ישמעאל לבין עשיו וזה יכול להעמיד אותנו בסכנה נוראה.

המזימה של בלעם לקלל את עם ישראל: זה למצוא את הפגם הכפול: א. חוסר אחדות לאומית. ב. חוסר מצב רוחני מתוקן. ולכן כשבלעם בירך את ישראל, הוא הזכיר את שתי הנקודות הללו: "מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל" (במדבר כ"ד, ה') - יש אחדות בעם ישראל. ולכן חוסר המאבק הישמעאלי, משום שעם ישראל מלוכד ומאוחד מבחינה לאומית בתור זרעו של אברהם. ועוד ניסה בלעם לראות את החטאים של עם ישראל מבחינה רוחנית - את הצד של עשיו, אך הוא אומר "לא הביט אוון ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלוקיו עמו ותרועת מלך בו" (במדבר כ"ג, א) - ה' נמצא יחד עם ישראל והם נקיים ומתוקנים גם מבחינה רוחנית.

הרבה משתמשים בביטוי "ערב רב" - אומר הגר"א: הערב רב זהו חיבור של ישמעאל ועשיו. ומשום שאותם האנשים אינם משויכים לעם ישראל משתי הבחינות א. מבחינה לאומית ב. מבחינה רוחנית. ואותם האנשים הם הקליפה האחרונה והמסוכנת.

לסיכום הדברים: מכיוון שכל המאבק של ישמעאל בעם ישראל זה "רק" לעניין ארץ ישראל, מובא בחז"ל שישמעאל עתיד באחרית ימיו לעשות תשובה ואז הוא יכיר בעובדה שארץ ישראל שייכת לעם ישראל. ולישמעאל יש תקנה. וכפי שאמר ה"אור החיים" הקדוש לגבי ישמעאל: "עוד יבואו ימים וכיר עבד באדוניו". ישמעאל יכיר בעובדה הזאת שהוא רק עבד ולא בן, ולכן אין לו זכות בארץ ישראל. אך לעשיו אין תקנה וזאת משום שהוא שונא לישראל, וכתוב "כי לה' המלוכה.. ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשיו".

<http://www.kby.org.il/hebrew/torat-yavneh/view.asp?id=5462>